

1. BEVEZETŐ

CZALLER LÁSZLÓ

A Munkaerőpiaci Tükör két évtized után, 2025-ben ismét napirendre tűzi a munkaerőpiac területi egyenlőtlenségeinek kérdéskörét. Bár a téma ugyanaz, az idei Közelkép szemléletmódjában és szerkezetében egyaránt eltér az elődjétől. Míg a 2003-as Közelkép elsősorban a munkaerő és a tőke földrajzi mobilitására fókuszált, az idei kötet célja, hogy minél átfogóbb képet adjon a hazai munkaerőpiac legkülönbözőbb szegmenseiben megjelenő területi különbségekről, valamint feltárja azok társadalmi, gazdasági és intézményi hátterét. Az elemzéseket úgy válogattuk össze, hogy azok a hazai munkagazdasági kutatások lehető legszélesebb körét lefedjék, továbbá igyekeztünk olyan munkaerőpiaci folyamatok földrajzi szempontjait is bemutatni, amelyekről korábban nem született részletes elemzés. A Közelkép azonban nem merül ki a térbeli mintázatok pusztá azonosításában és leírásában: abból indul ki, hogy a térbeliség nem csupán egy vizsgálati dimenzió a sok közül, hanem a munkaerőpiac működésének alapvető meghatározója, amely érdemben alakítja a kereslet és a kínálat viszonyát, a munkavállalók foglalkoztatási esélyeit, illetve a vállalatok versenyképességét.

A Közelkép a bevezetővel együtt hat fejezetre tagolódik, amelyek egy-egy résztémát dolgoznak fel. A 2. fejezet a munkakínálat területi különbségeit alakító társadalmi és gazdasági folyamatokat vizsgálja. A fejezet elején *Czethoffer Éva*, *Köllő János* és *Sinka-Grósz Zsuzsanna* rövid áttekintést nyújt a foglalkoztatás tér-

beli mintázataiban bekövetkezett legfontosabb változásokról az elmúlt három évtizedben, amit *Lennert József* munkaerőpiaci előrejelzése követ. Az eljövendő évtizedek demográfiai változásai és a belső vándorlási folyamatok tovább mélyítik az országon belüli területi különbségeket, és növekvő feszültséget jeleznek előre a munkakínálat és munkakereslet között. A 2. fejezet további része a munkakínálat összetételének területi különbségeire összpontosít, különös figyelmet fordítva a munkaerő iskolázottságára, amely a foglalkoztatás területi különbségeinek egyik legfontosabb meghatározó tényezője. Az alacsony iskolázottságúak területi megoszlásának vizsgálata során *Hermann Zoltán* a térbeli polarizáció fokozódása mellett arra is rámutat, hogy a legfeljebb általános iskolát végzettek területi mintázatai egyre szorosabban átfednek a roma népesség megoszlásával. Ennek egyik lehetséges oka a középfokú oktatáshoz való korlátozott hozzáférés, ami kifejezetten azokban a periférikus térségekben okoz problémát, ahol átlagosan magasabb a romák aránya a népességben. Ezt támasztja alá *Velkey Gábor* elemzése is, amely a középfokú szakképzés intézményrendszerének és kapacitásainak fokozatos térbeli koncentrálódására mutat rá. *Szakálné Kanó Izabella* és *Sávai Marianna* a felsőfokú végzettségűek területi megoszlásának változásait vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy a felsőfokú oktatás férőhelyeinek bővítése és a képzéshez való egyszerűbb hozzáférés elsősorban a főváros és a nagyvárosok von-

záskörzetében fekvő települések pozícióját javította, a hátrányos helyzetű térségek iskolázottsági mutatóira nem fejtett ki érdemi változást.

A 2. fejezet további része a munkaerőpiac sérülékeny csoportjaival foglalkozik. *Vonnák Dzsamila*, *Szabó-Morvai Ágnes* és *Pető Rita* azt vizsgálják, hogy a térbeliség miként befolyásolja az anyák munkaerőpiacra való visszatérésének esélyét a bölcsődei ellátás hozzáférhetőségén keresztül, *Bodor Krisztofer* és *Czifrusz Márton* a bevándorlók letelepedésének és foglalkoztatásának földrajzi jellemzőit elemzik, *Koós Bálint* pedig az idősebb munkavállalók foglalkoztatási esélyeit és körülményeit vizsgálja a mezőgazdaságban. A fejezetet *Cook Rebeka Éva* tanulmánya zárja: a fiatal munkavállalók elvándorlását vizsgálja regionális bontásban, iskolai végzettség szerint. Az eredmények azt mutatják, hogy a fiatalkori elvándorlás leginkább az alsó középfokú és felsőfokú végzettségűek körében jellemző, a legnagyobb kibocsátónak pedig a főváros és a Nyugat-Dunántúl számít.

A 3. fejezet a munkakereslet területi különbségeit vizsgálja. A fejezet a betöltetlen álláshelyek területi különbségeinek vizsgálatával kezdődik. *Reizer Balázs* elemzése szerint a megyéken belül is jelentős különbségek mutatkoznak a munkaerőpiac feszességében, vagyis a munkanélküliek és a betöltetlen álláshelyek arányában, ami arra utal, hogy az álláskereső egy részének jelentős problémát okoz az ingázás. A munkakereslet döntő hányadát a vállalatok adják. *Koren Miklós*, *Vereckei András* és *Szilágyi Bálint* a vállalatok versenyképességének területi különbségeit vizsgálják, *Czaller László* pedig vállalatok készségkövetelményeinek területi különbségeit mutatja be. Az eredmények azt mutatják, hogy a vállalatok versenyképességében továbbra is a főváros–vidék és a nyugat–kelet megosztottság, valamint az ipari parkok szerepe a meghatározó, míg a vállalatok készségigényeiben a település mérete a meghatározó. A fejezetet *Bisztray Márta* esettanulmánya zárja: a külföldi működőtőke-beruházások hatásait vizsgálja a beszállító vállalatok munkakeresletére, termelékenységére a győri Audi Hungária példáján keresztül. A becslések szerint az Audi beru-

házása hosszabb távon is csak a külföldi tulajdonban lévő vállalatok körében növelte munkaerő iránti keresletet, a termelékenység és az átlagbérek növekedése pedig kizárólag olyan iparágakban működő vállalatok esetében volt megfigyelhető, amelyek szorosan kötődnek a közúti jármű-gyártáshoz.

A 4. fejezet a területi béregyenlőtlenségek hátterében húzódó összefüggéseket vizsgálja. A fejezet a járási átlagbérkülönbségek térbeli mintázataiban bekövetkezett legfontosabb változásokat követi nyomon 2003 és 2021 között a foglalkoztatottak lakóhelye szerint. *Czethoffer Éva*, *Köllő János* és *Sinka-Grósz Zsuzsanna* rövid leíró elemzése a területi béregyenlőtlenségek növekedésére és a tartósan alacsony foglalkoztatási rátájú határmenti térségek látványos leszakadására mutat rá a vizsgált időszakban. *Boza István* elemzése szerint a területi bérkülönbségek elsősorban a munkavállalók összetételének eltéréseiből fakadnak, ugyanakkor jelentős szerepet játszik a területi bérszerekció is, különösen Budapesten és vonzáskörzetében. *Reizer Balázs* a rugalmas bérelemek szerepét vizsgálja a vállalatok bér meghatározásában. Az elemzés legfontosabb eredménye, hogy minél nagyobb településen dolgozik egy munkavállaló, annál nagyobb a valószínűsége, hogy rugalmas bért kap. Ezt elsősorban a nem rendszeres bónuszokban lévő különbségek okozzák. Meglepő azonban, hogy Budapesten a legalacsonyabb a túlórához kapcsolódó kifizetésekben és a havi rendszerességgel kifizetett bónuszokban részesülők aránya. A fejezetet *Károlyi Róbert* tanulmánya zárja, amely a főváros–vidék közötti bérkülönbségek időbeli alakulását vizsgálja a munkavállalók iskolai végzettsége szerint. A fővárosban dolgozók bérelőnye a vidékiekhez képest leginkább a diplomások körében érhető tetten, ugyanakkor a bérolló fokozatos záródása figyelhető meg.

Az 5. fejezet a térbeli illeszkedés, illetve a munkavállalói mobilitás témáját feszegeti, különös tekintettel a munkavállalói célú ingázás kérdésére. *Szalkai Gábor* a munkavállalói célú ingázás gyakoriságának és térbeli mintázatainak változásait vizsgálja 2011 és 2022 között. A falusi lakosság továbbra is száma-

rányát meghaladó mértékben kényszerül ingázásra a munkavállalás érdekében, ők teszik ki az ingázók felét. Az ingázás célterületei a főváros, a vidéki nagyvárosok, illetve a jelentős ipari üzemmel rendelkező települések. *Nagy Gábor, Molnár Ernő, Pirisi Gábor és Nagy Erika* elemzése rámutat arra, hogy a feldolgozóipar területi decentralizációjára irányuló kormányzati törekvések ellenére a nagyberuházások jobbára elkerülik a kis- és középvárosokat, ráadásul az elmúlt évtizedben megvalósult beruházások révén a kistelepelekről beingázó munkavállalók nagy részét csak alacsony képzettséget igénylő munkakörökben sikerült foglalkoztatni. A belföldi ingázás után a fejezet áttér a határon átnyúló ingázás témájára, amelyet *Lócsei Hajnalka, Bogdán Gergely, Csizovszky Anna, Igari András, Labáth Ádám és Varga Bence* dolgoz fel három határszakaszon. Az elemzés eredményei arra utalnak, hogy schengeni csatlakozás nemcsak lehetőségeket, hanem veszélyeket is jelent a határmenti térségek és települések munkaerőpiacára. Egyes térségekben, különösen a szlovák–magyar határszakasz mentén a munkaerőpiacok integrációja nagyon lassú és fragmentált, míg az osztrák és újabban a román határ mentén megfigyelhető a határ túloldalán fekvő fejlett központok munkaerő-elszívó hatása. A belföldi és határon átnyúló ingázás tendenciáinak feltárása után *Boza István* kísérletet tesz olyan ingázási körzetek lehatárolására, amelyek a helyben foglalkoztatottak arányát maximalizálja. *Horváth Áron és Sági Zoltán* az ingázás gyakorisága és a települések mérete alapján létrehozott településtípusok közti ingatlanár-különbségek munkaerő-mobilitásra gyakorolt korlátozó hatásait tárják fel, végül *Magyar Gergely, Ozoróczy Ákos, Tóth Gergő és Elekes Zoltán* az iparágak közötti munkaerő-áramlási hálózatok szerkezetét vizsgálja, és veti össze a helyi munkaerőpiac méretével.

Az utolsó fejezet a munkanélküliség területi különbségeit vizsgálja, amelyet a korábbi kutatások elsősorban a munkakereslet és munkakínálat eltérő térbeli eloszlására vezettek vissza. *Czethoffer Éva, Köllő János és Sinka-Grósz Zsuzsanna* tanulmánya bemutatja a munkanélküliség térbeli mintázatait, majd ezeket

az iskolába nem járó, nem dolgozó fiatalok arányával (NEET-ráta) veti össze. A két mintázat nagyfokú egybeesést mutat, ami azért aggasztó, mert a munkából és oktatásból való kimaradás erősen megnöveli a felnőttkori munkanélküliség és inaktivitás kockázatát, és hosszú távon rontja a lemaradó térségek felzárkózási esélyeit. *Farkas Máté és Czaller László* azt vizsgálják, hogy milyen tényezők befolyásolhatták a munkanélküliség területi egyenlőtlenségeit az ezredfordulót követően. Eredményeik szerint a munkanélküliek aránya évtizedekkel a rendszerváltás után is az alacsony iskolai végzettségűek arányával mutatja a legszorosabb összefüggést, de erős a kapcsolat a munkaerőpiac méretével, illetve az iparban foglalkoztatottak arányával is. Utóbbi változó esetében szignifikáns szomszédsági hatások is láthatók: az újonnan létrejövő feldolgozóipari álláshelyek nem csupán az adott járásban növelik a foglalkoztatást, hanem az ingázás révén a szomszédos járásokban is. Azokban a térségekben, ahol a magánszektor nem támaszt érdemi keresletet az álláskereső munkája iránt, ott sokak számára a közfoglalkoztatás jelenti az utolsó kapaszkodót. Ahogy *Molnár György* rámutat, a közfoglalkoztatás általában nem támogatja a munkaerőpiaci (re)integrációt, sőt a hátrányos helyzetű térségek relatív alacsony részvétele miatt hozzájárul a munkaerőpiaci egyenlőtlenségek elmélyítéséhez. Végül, a Közelkép utolsó alfejezetében *Czaller László* azt mutatja meg, hogy a foglalkoztatási esélyek és az álláskeresői kimenetek térbeli eltéréseket mutatnak a helyi munkaerőpiac mérete szerint: a nyilvántartott munkanélküliek a gyéren lakott, kisvárosi és falusias térségekben nehezebben találnak a korábbi foglalkozásukban állást.

Melyek a Közelképben összegyűjtött elemzések fő tanulságai? Az egyik, hogy a munkaerőpiac területi különbségei Magyarországon igen jelentősek, és ezek a különbségek időben és mintázatunkban nagyfokú állandóságot mutatnak. A munkahely-teremtés továbbra is elkerüli az ország hátrányos helyzetű térségeit. A külföldi vállalkozások a várható haszon alapján választják meg beruházásaik helyszínét: a vállalatok közötti területi kapcsolatok hatására a történelmileg

kedvező helyzetű térségek még vonzóbbá válhatnak, míg a hátrányos helyzetű régiók leszakadása tovább erősödhet.

A Közelkép fejezetei a hazai munkaerőpiac erősödő térbeli polarizációja utalnak. Bár a kormányzat az Európai Unió kohéziós politikájának alapelveivel összhangban kiemelt célként fogalmazta meg a hátrányos helyzetű térségek felzárkóztatását, a jórészt európai uniós forrásokból megvalósuló fejlesztéspolitikai beavatkozások nem bizonyultak elegendőnek ahhoz, hogy érdemben csökkentsék a területi egyenlőtlenségeket. A foglalkoztatás bővülése az elmúlt évtizedben elsősorban a gazdaságilag fejlettebb, eleve kedvezőbb munkaerőpiaci pozícióban lévő térségekbe összpontosult, és jórészt elkerülte a hátrányos helyzetű térsé-

geket. Ezt a helyzetet tovább súlyosbítja, hogy az oktatási rendszer térbeli koncentrációja következtében a középfokú képzésekhez való hozzáférés éppen azokban a térségekben romlott, ahol a legnagyobb szükség lenne az emberi tőke erősítésére.

A hátrányos helyzetű térségek felzárkóztatásának egyik kulcsa a munkaerő képzettségi szintjének emelése lenne: ennek érdekében szükség van a középfokú oktatás területi elérhetőségének javítására, a szakképzés kapacitásainak decentralizációjára, valamint olyan minőségi oktatási kínálatra, amely igazodik a helyi munkáltatók igényeihez, miközben reális továbbtanulási perspektívát is kínál. Ennek hiányában nem várható a helyi munkakereslet érdemi erősödése, sem a munkavállalói mobilitás növekedése.